

Reactie Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) t.b.v. ministerie van BZK bij consultatieversie Wet bestemming lichamen van overledenen

De Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) hecht er waarde aan om haar waardering uit te spreken voor de grondige herziening van de Wet op de lijkbezorging (Wlb). Zowel de consultatieversie van de Wet bestemming lichamen van overledenen, als de Memorie van toelichting getuigen van een zorgvuldig proces met onderbouwde toelichting. Met name de dwarsverbanden die worden gelegd, getuigen van verdieping in de materie en het werkveld. Verwerking van Kamerstukken en van inbreng vanuit de brede branche zijn terug te vinden in beide documenten.

Bij de LOB zijn een groot aantal houders, bestuurders en beheerders van begraafplaatsen in Nederland aangesloten. Grotere en kleine, bijzondere en gemeentelijke, professionele organisaties met medewerkers en organisaties functionerend op basis van de inzet van vrijwilligers. Gezamenlijk voeren zij jaarlijks circa 80 procent van alle begravingen in ons land uit. De diversiteit onder begraafplaatsen in Nederland is groot en de LOB vertegenwoordigd een representatieve afspiegeling van alle begraafplaatsen. Namens hen geeft de LOB graag onderstaande terugkoppeling op het voorgestelde wettelijke kader, waarbinnen iedereen binnen de uitvaartbranche bijdraagt aan een goed, ethisch en zorgvuldig vormgegeven afscheid.

De LOB vraagt aandacht voor een duidelijke benaming van de voorgenomen wet. In een veranderende maatschappij waar het woord 'lijk' en 'lijkbezorging' wellicht beladen woorden geworden zijn, is er gezocht naar een minder beladen omschrijving. Dat geldt zowel voor de naam van de wet, als in de wetsteksten. Consequent gebruikmaken van de woorden 'het lichaam van een overledene' in plaats van 'lijk', maakt de wetsteksten echter niet leesbaarder dan de huidige Wlb. Wanneer de benaming 'lijk' niet meer gewenst is in de wetsteksten, kan die benaming bij voorkeur vervangen worden door alleen het woord 'overledene'.

Ten opzichte van de huidige Wlb zijn de voorgestelde artikelen met betrekking tot de schouw van een overledene breder vastgelegd. In het proces van het moment van overlijden tot de uiteindelijke uitvoering van een bestemming van het lichaam, is de schouw van het lichaam en de processen die hiermee gepaard gaan, voor de meeste LOB-leden iets dat zich afspeelt voordat zij betrokken worden. De leden van de LOB hebben inhoudelijk onvoldoende kennis van deze materie om hier een onderbouwde reactie op te geven. Vanuit de LOB zijn er over paragraaf één tot en met vier dan ook geen opmerkingen geplaatst.

Op de volgende pagina's treft de reactie van de LOB aan op een artikelen uit de Wet bestemming lichamen van overledenen.

Artikel 1. Begripsbepalingen

In artikel 1 is alleen een verduidelijking van het begrip alkalische hydrolyse opgenomen maar niet van begraven en van cremieren. Dat geldt ook voor de opgenomen definitie van een begraafplaats, maar niet van een crematorium of hydrolysatorium. Een meer consequente definiëring van de begrippen, beschrijvingen en bepalingen in de conceptwet bevelen we sterk aan. Dit draagt bij aan duidelijkheid en voorkomt misverstanden denken wij.

Artikel 2. Reikwijdte

Lid 2 en 3 Worden er in een algemene maatregel van bestuur eisen gesteld aan de registratie op grond van artikel 41, ten aanzien van lichaamsdelen die een bestemming krijgen? Denk hierbij aan artikel 35, een conserverende bewerking van een lichaamsdeel.

Artikel 4. Individuele of gezamenlijke bestemming

Meerdere lichamen van overledenen gezamenlijk een bestemming geven wordt op grond van lid 2 toegestaan. De LOB begrijpt en herkent deze behoefte. De wens om een moeder en kind die in het kraambed overleden zijn of een meerling die voor, tijdens of kort na de geboorte overleden zijn gezamenlijk een bestemming te geven is begrijpelijk. Een gezamenlijke bestemming van meerdere (hoeveel gelijktijdig?) overledenen zonder nadere regels hiervoor, is naar mening van de LOB ongewenst. De technische uitvoerbaarheid van een crematie of alkalische hydrolyse van meerdere volwassen overledenen is technisch moeilijk realiseerbaar. Humane crematieovens en installaties voor alkalische hydrolyse hebben beperkte afmetingen en kunnen slechts één volwassen persoon gelijktijdig een bestemming geven. Uit oogpunt van duurzaamheid (energieverbruik en bedrijfseconomische redenen) is het niet te verwachten dat dergelijke installaties uitgevoerd zullen worden in de afmetingen dat meerdere volwassen overledenen gelijktijdig een bestemming kunnen krijgen. Daarnaast kan de individuele traceerbaarheid van de overblijfselen niet gegarandeerd worden, hetgeen lid 1 van artikel 4 wel vereist. Het ligt in de lijn der verwachting dat gezamenlijke begraving van meerdere overleden personen wel haalbaar is, waarbij wel aandacht gevraagd wordt voor de individuele traceerbaarheid van de overblijfselen van de lichamen. De LOB is voorstander van het benoemen van een gelimiteerd aantal situaties waarin een gezamenlijk bestemming mogelijk is. Ook al wordt een gezamenlijke bestemming geen recht, duidelijkheid in deze voorkomt bepaalde verwachtingen en discussies.

Artikel 15. Identificatie overledene

In de Toelichting bij artikel 15 wordt ons inziens foutief verwezen naar lid 7 waar sprake zou zijn van een algemene maatregel van bestuur. We nemen aan dat dit lid 8 moet zijn.

Lid 3 en 4 Er wordt in lid 3 gesteld dat de arts, indien hij op de hoogte is van gevaar (radionucliden of besmettelijke ziekte) dit vermeldt op het identificerend middel (pols- of enkelbandje). In de toelichting op lid 4 wordt gesteld dat gevaren overgenomen moeten worden op het op te maken document. Dit blijkt onvoldoende duidelijk uit de voorgesteld wettekst van lid 4. Risico dat gevaren niet vermeld worden op het document is hierdoor reëel hetgeen gevaar voor medewerkers in de keten van de uitvaartverzorging niet vermindert ten opzichte van de huidige situatie. De LOB pleit ervoor dat de verplichting om gevaren c.q. gezondheidsrisico's op het document te vermelden, in lid 4 opgenomen worden. De opgenomen verplichting om het document na opname van de gegevens in het register, als bedoeld in artikel 41, te vernietigen ter bescherming van de privacy van de overledene, gaat te ver. Informatie over gevaren c.q. besmetting kan ook relevant zijn bij een vroegtijdige opgraving.

Er wordt gesteld dat de gegevens van het document overgenomen moeten worden in het register. Overname van het registratienummer is echter niet zinvol omdat het identificerend middel bij de uitvoering van de bestemming verloren gaat. Een verplichting om een niet vergankelijk identificatiemiddel (vuurvast steentje of een kunststof nummerplaatje) door de begraafplaats, crematorium of hydrolysatorium toe te voegen aan de kist of omhulsel, geeft ook na de bestemming een identificatie van de overblijfselen van de lichamen. Een verplichting hiervoor opnemen in een algemene maatregel van bestuur lijkt de LOB zinvol en bevelen we van harte aan.

De LOB is voorstander van eenheid in het toekennen van een registratienummer. Hiermee kan voorkomen worden dat uitvaartverzorgers consequent het nummer 1 op het document en de kist of omhulsel vermelden en zo wel voldoen aan artikel 8 van de Wlb, maar dat bij een dergelijke uitvoering geen waarde heeft. De LOB stelt voor om het gebruik van de laatste vier cijfers van het BSN van de overledene als registratienummer verplicht te stellen. Dit nummer kan door de ambtenaar van de burgerlijke stand ook op het verlot tot bestemming vermeld worden. In geval van een onbekende overledene of een overledene aan wie nog geen BSN is toegekend, is het aan de gemeentelijke schouwwarts om een nummer toe te kennen. Dat laatste kan ook van toepassing zijn bij een grote calamiteit waarbij veel nog niet geïdentificeerde slachtoffers zijn. Ook dan kan bij de berging van de lichamen, per lichaam een nummer toegekend worden.

Lid 6 In lid zes wordt gesteld dat er niet wordt overgegaan tot uitvoering van de bestemming voordat is vastgesteld dat het registratienummer op de kist of omhulsel overeenkomst met het nummer vermeld op het identificerend middel. In de praktijk betekent dit dat elke kist en elk omhulsel op de begraafplaats geopend moet worden om het pols- of enkelbandje aan de overledene op te zoeken en een controle van het nummer op het identificatiemiddel uitgevoerd moet worden.

Een nagedachtenisbijeenkomst wordt vaker op een andere locatie zoals een kerk of een uitvaartcentrum gehouden, dan op de begraafplaats. Dat gebeurt simpelweg omdat op veel begraafplaatsen geen accommodatie is om een dergelijke bijeenkomst te faciliteren. Op wellicht de meerderheid van de begraafplaatsen zijn vervolgens geen faciliteiten waar een kist of omhulsel in een besloten ruimte geopend kan worden voor de uitvoering van een controle van een pols- of enkelbandje dat aan de overledene is aangebracht. Het openen van de kist of het omhulsel moet dan in de buitenlucht, in de aanwezigheid van nabestaanden en belangstellenden plaatsvinden.

Los van de wat de leden van de LOB hiervan vinden, zal dit maatschappelijk als ongewenst gezien worden. De kist of het omhulsel is vaak door nabestaanden ceremonieel gesloten en zou dan, net voor de uitvoering van de definitieve bestemming van het lichaam, door 'vreemden' alsnog voor een controle geopend moeten worden. Het zou voor nabestaanden zelfs een belemmering kunnen vormen om als bestemming voor de overledene te kiezen voor een begraving.

De LOB onderschrijft het belang van een zorgvuldige controle van de identiteit van een overledene gedurende het hele uitvaartproces. Het op het laatste moment weer moeten openen van een kist of wade valt naar mening van de LOB niet onder een zorgvuldige werkwijze. We dringen er op aan dat er een controle moet plaatsvinden van het nummer op het document en het nummer op de kist of omhulsel, gelijk artikel 8 Wlb.

Lid 8 Bij algemene maatregel van bestuur worden regels gesteld over het materiaal van het identificatiemiddel en de wijze van uitvoering van het eerste tot en met vijfde lid. Een eerder genoemd niet vergelijkbaar identificatiemiddel dat aangebracht voor door de begraafplaats, crematorium of hydrolysatorium zou hierin ook opgenomen kunnen worden.

Artikel 41 Registerplicht

De huidige Wlb geeft in artikel 27, lid 1 aan dat de houder van een begraafplaats een register dient bij te houden van alle begraven lijken, met een nauwkeurige aanduiding van de plaats waar zij begraven zijn. Er worden in het huidige Besluit op de lijkbezorging (Blb) geen nadere eisen of voorwaarden aan het register gesteld.

Artikel 50, lid 1 Wlb geeft aan dat de houder van een crematorium een register dient bij te houden van alle gecremeerde lijken. Bij algemene maatregel van bestuur (Blb) zijn voor dit register nadere regels gesteld. Dit is ook van toepassing voor het register dat de houder van een plaats van bijzetting (o.a. begraafplaatsen) op grond van artikel 65, lid 1 dient bij te houden. Een uitgebreide registratie van gegevens van de overledene en van de persoon aan wie een asbus ter beschikking gesteld wordt, is vereist. De LOB stelt harmonisatie van de registers voor.

Artikel 44. Particulier graf

lid 4 De woorden 'binnen twee jaar' geven onder de huidige Wlb ook aanleiding tot discussie en interpretatieverschillen. Daarnaast sluit dit niet aan op de gangbare praktijk op begraafplaatsen. Bijna alle begraafplaatsen kennen een zogenaamde 'verplichte verlenging van het grafrecht' in geval van een bijzetting. Die verplichte verlenging regelt dat, indien in een particulier graf een begraafing uitgevoerd moet worden terwijl de nog toegekende grafrechtstermijn korter is dan 10 jaar (de periode dat een graf niet geruimd mag worden, de grafuruststermijn), het grafrecht op het moment van begraven verlengd moet worden. De verplichte termijn voor verlengen van het grafrecht wordt dan dusdanig gesteld dat de overledene minimaal 10 jaar begraven kan blijven in een graf waarvoor het grafrecht is afgekocht. Het kan hiermee voor komen dat een verlenging gerealiseerd moet worden, terwijl er nog meer dan twee jaar grafrecht op het grafurust.

Het voorstel van de LOB is om de woorden 'binnen twee jaar' te verwijderen uit lid 4. De eerder genoemde 'verplichte verlenging' volgt dan ook de wettelijke regelgeving ten aanzien van verlengen van grafrecht. Daarnaast heeft de rechthebbende simpelweg steeds het recht tot verlengen van het grafrecht en niet pas twee jaar voor het verstrijken van de termijn. Dit sluit tevens aan bij de wens onder de bevolking en de praktijk op begraafplaatsen.

Lid 5 De term 'Binnen een jaar...' wordt bij voorkeur vervangen in 'Minimaal een jaar voor het verstrijken van de termijn...' Ook dit sluit aan bij de praktijk en geeft begraafplaatsen de gelegenheid eerder dan nu de rechthebbende erop te wijzen dat verlenging van het grafrecht mogelijk is.

Artikel 46. Verwaarlozing onderhoud particulier graf

Lid 2 en 3 Gesteld wordt dat wanneer de houder van de begraafplaats een schriftelijke verklaring ten aanzien van verwaarlozing van een graf verzendt en de rechthebbende daar geen reactie op geeft, dat hiervan een mededeling gedurende een periode van vijf jaar bij de ingang van de begraafplaats moet hangen. De LOB is van mening dat de periode van vijf jaar in de praktijk als veel te lang wordt ervaren. Verder verval van het graf zal dan optreden en gevaarstelling gedurende die periode is niet uitgesloten. Een termijn van één jaar - in plaats van vijf jaar - is passender en kan veiligheidsrisico's zoals omvallende grafmonumenten voorkomen. De veiligheid van bezoekers en medewerkers van begraafplaatsen moet voorop staan. Deze is gediend met een kortere periode dan vijf jaar waarin de rechthebbende herstelwerkzaamheden kan uitvoeren.

Op oude begraafplaatsen zijn in de praktijk de adressen van rechthebbenden lang altijd niet actueel. Rechthebbende zijn verhuisd of inmiddels overleden en de nabestaanden hebben geen overschrijving van het grafrecht geregeld. Een begraafplaats zal dan op een groot percentage aanschrijvingen geen reactie ontvangen. Herstel van een verwaarloosd graf loopt onnodig vertraging op indien de begraafplaats na de aanschrijving waarop geen reactie ontvangen wordt, vijf jaar moet wachten voordat zij actie kan ondernemen.

Artikel 47. Opgraving

Lid 1 In de Toelichting wordt gesproken over het openen van een graf waarbij de grafurust (10 jaar) nog niet verstreken is. Lid 1 benoemt de termijn van 10 jaar niet en dat impliceert dat voor elke opgraving een vergunning van de burgemeester vereist is, óók na de grafuruststermijn van 10 jaar. De LOB is er voorstander van om in de wet en Toelichting op de wet te verankeren dat voor elke opgraving een vergunning van de burgemeester vereist is. De huidige tekst in de Toelichting scheidt verwarring en onduidelijkheid, zeker bij de houders begraafplaatsen die door vrijwilligers geëxploiteerd worden. Te vaak krijgt de LOB verontruste begraafplaatsbeheerders of bestuurders aan de telefoon met onduidelijkheden over de vraag of overbrengen van stoffelijke resten naar een andere begraafplaats nu een ruiming of een opgraving betreft. Duidelijkheid in de wet over een verplichte vergunning voor elke opgraving is zeer gewenst. Wanneer na 10 jaar na de begraafing geen vergunning tot opgraving vereist zou zijn, bestaat er ook geen mogelijkheid tot bezwaar, door andere belanghebbenden dan de aanvrager, tegen een opgraving. Een voorbeeld kan dit verduidelijken.

Stel de moeder van een jong overleden kind is rechthebbende op het graf waar het kind in begraven is. Na 10 jaar wil zij de stoffelijke resten laten opgraven en cremen en de as vervolgens thuis bewaren. De

relatie van de ouders is inmiddels gestrand en zij hebben onderling geen contact meer (komt vaak voor wanneer kind overlijdt). Los van de moeder bezoekt ook de vader zeer regelmatig het graf van het overleden kind. Zou er na 10 jaar geen vergunning tot opgraven vereist zijn, bestaat er een reëel risico dat de vader op enig moment bij een leeg graf komt te staan en dat zijn plek van herdenken, zonder dat hij daar iets tegen kon doen, verdwenen is. Indien een vergunning voor de opgraving vereist is, heeft de vader als belanghebbende op grond van de Awb recht om bezwaar te maken tegen een verleende vergunning tot opgraven. Zou de bezwaarprocedure van de vader in dit voorbeeld uiteindelijk in een gerechtelijke procedure eindigen, is de mogelijkheid reëel dat de eerder verleende vergunning tot opgraving vernietigd wordt en dat het graf voor iedereen als herdenkplek in stand blijft. Dat pleit ervoor om een vergunning verleend door de burgemeester, met hierdoor de mogelijkheid tot bezwaar op grond van de Awb, voor elke opgraving in de wet te verankeren.

Lid 2 Een goede toevoeging aan lid 2 zou zijn dat, naast voorschriften voor geneeskundig toezicht, het vervoer en de bewaring van het lichaam, ook de herbesteding van het lichaam van de overledene verplicht vermeld moet worden in de verleende vergunning tot opgraving. Wanneer de nieuwe bestemming moet plaatsvinden op een andere begraafplaats of in een crematorium of hydrolysatorium, fungeert de vergunning tot opgraving direct als verlof tot (her-)bestemming.

Lid 3 Als bestemming voor een opgegraven lichaam wordt in lid 3 alleen crematie en alkalische hydrolyse genoemd. We constateren dat 'herbegraven' ontbreekt als bestemming, terwijl in de Toelichting juist als veelvoorkomende reden voor opgraving de verkeerde grafkeuze genoemd wordt: een algemeen graf in plaats van een particulier graf. We dringen er sterk op aan dat bestemming 'begraven c.q. herbegraven' wordt toegevoegd aan lid 3.

Artikel 49. Grafrusttermijn en ruimen van graven

Lid 2 In lid 2 wordt gesteld dat een gelijktijdige ruiming van tien graven of meer gemeld moet worden aan het college van B&W, dat vervolgens maatregelen kan voorschrijven in verband met het vervoer en de bewaring van de overblijfselen van de geruimde lichamen. We voorzien dat het voorschrijven van maatregelen door een college van B&W kan leiden tot willekeur van voorschriften. Het ene college schrijft voor dat alle stoffelijke resten individueel per overledene verpakt, gelabeld en traceerbaar ter aarde besteld worden. Het andere college neemt de melding van een ruiming voor kennisgeving aan en de ruiming kan naar voorstel van de houder van de begraafplaats uitgevoerd worden. De eerste begraafplaats krijgt te maken met aanzienlijke meerkosten door maatregelen die haar college voorschrijft, terwijl een vergelijkbare ruiming in een andere gemeente die voorwaarden en kosten niet heeft. Deze meerkosten moet een begraafplaats verdisconteren in haar tarieven, terwijl zij vooraf niet weet welke maatregelen voorgeschreven worden.

De LOB stelt voor bij algemene maatregel van bestuur minimale voorwaarden te stellen die voor alle begraafplaatsen van toepassing zijn teneinde rechtsongelijkheid te voorkomen.

Lid 3 Overblijfselen van geruimde lichamen worden op een begraafplaats ter aarde besteld of, overeenkomstige toepassing van artikel 47, derde lid, gecremeerd of alkalisch gehydrolyseerd. Vraag: Geeft dit mogelijkheden om overblijfselen van lichamen na een ruiming gezamenlijk te cremen? Op grond van artikel 4, lid 2 mogen lichamen die nog geen bestemming hebben gekregen een gezamenlijke bestemming krijgen, dus ook gezamenlijk gecremeerd. Artikel 63 tot en met 67 zijn van toepassing aangaande de berging en bestemming van de as. Dat gaat uit van individuele behandeling per overledene. De wens van veel rechthebbenden op een particulier graf is om grafrechten niet te verlengen, maar om overblijfselen van de lichamen uit het graf te laten opgraven. Vervolgens worden de stoffelijke resten gecremeerd of herbegraven in een particulier graf op dezelfde of een andere begraafplaats. Volgens de wetgeving moeten dergelijke overblijfselen van lichamen individueel behandeld blijven worden. Voor nabestaanden werkt dit zeer kostenverhogend. In geval van een crematie na opgraving van twee overleden, dienen zij tweemaal een kist(je) en tweemaal een crematie te betalen. Ook bij een herbegraving is dat het geval.

Het uitgangspunt van gelijke behandeling pleit ervoor dat geruimde overblijfselen van meerdere lichamen ook een gezamenlijke nieuwe bestemming zouden moeten kunnen krijgen. Eerder aangevoerde argumenten om grenzen te stellen aan een gezamenlijke bestemming zijn hier niet van toepassing. Het betreft immers geruimde overblijfselen van lichamen en een individuele traceerbaarheid hoeft niet meer.

Artikel 50 Grafrust onbekende overledene

Lid 1 De grafrusttermijn voor een onbekende overledene wordt gesteld op minimaal 50 jaar na begraving. Dat pleit ervoor om in wetgeving op te nemen dat een onbekende overledene alleen in een graf begraven wordt en niet met andere overledenen. Hiermee wordt voorkomen dat een ruiming van een graf waar meerdere overledenen in begraven zijn niet kan worden uitgevoerd omdat er ook een onbekende overledene in begraven ligt. De LOB wijst erop dat de begraving van een onbekende overledene - door de lange grafrusttermijn - duurer wordt, hetgeen gevolgen heeft voor uitvaarten van onbekende overledenen op grond van artikel 29, Zorg burgemeester. Los van de genoemde praktische uitvoeringsaspecten, ziet de LOB een lange instandhouding van het graf van een onbekende persoon als respectvol.

Lid 4 Vraag: Indien de identiteit van onbekende overledenen gedurende de termijn genoemd in het eerste of derde lid wordt vastgesteld, is dan de termijn van 50 jaar nog van toepassing? Lid 4 spreekt over een aanschrijving naar nabestaanden en dat het graf tenminste gedurende één jaar niet geruimd wordt. Of gaat de termijn van 50 jaar in deze situatie dan over naar de reguliere uitgiftetermijn van het (algemeen) graf waar de overledene in is begraven? Zo ja, dan blijkt dit, naar onze mening, nu onvoldoende uit lid 4 en aanscherping van dit lid lijkt ons gewenst.

Artikel 52 Nadere regels begraven

De LOB realiseert zich dat in de voorgenomen wet in artikel 52 aangegeven wordt dat er bij algemene maatregel van bestuur nadere regels worden gesteld over de wijze van begraven, de inrichting van het graf, de onderlinge afstand van de graven, het ruimen van de graven, het verwijderen van grafmonumenten en de teraardebestelling van de overblijfselen van lichamen van overledenen. Vanuit de huidige Wlb zijn deze regels vastgelegd in het Besluit op de lijkbezorging. De LOB neemt hier op dit moment een voorschot op regels die worden gesteld op basis van artikel 52 Wblo. Hierbij volgen we de huidige artikelen die voor begraafplaatsen van direct belang zijn vanuit het Besluit op de lijkbezorging.

Artikel 4 Blb geeft aan: Een kist of ander omhulsel wordt slechts voor begraving gebruikt indien deze is vervaardigd met toepassing van biologisch afbreekbare materialen die het doel van de begraving niet belemmeren.

Met het vervallen verklaren van het Lijkomhulselbesluit in 2013 -waarin een extreem gedetailleerde omschrijving was opgenomen van toegestane materialen- is biologisch afbreekbaar als tekst ter vervanging opgenomen in het in Blb. Deze tekst is in de praktijk te summier; wat is biologisch afbreekbaar? Welke tijd staat voor deze afbreekbaarheid? De minimale wettelijke grafrusttermijn voor een lichaam bedraagt 10 jaar. De LOB pleit ervoor dat een zelfde termijn van 10 jaar in de algemene maatregel van bestuur opgenomen wordt als maximale termijn waarin het lijkomhulsel afgebroken moet zijn. Dat geldt dan niet alleen voor de gebruikte kist of omhulsel, maar voor een eventuele lijkhoes, kleding en verteerbare grafgiften. Ook dit moet naar mening van de LOB vastgelegd worden in de algemene maatregel van bestuur.

Bij het ruimen van graven worden door begraafplaatsen en ruimingsbedrijven grote problemen ondervonden met slecht of niet verteerde lichamen doordat lijkhoezen of kleding het verteringsproces hebben geblokkeerd. Dat kan grotendeels voorkomen worden door wettelijke eisen aan het lijkomhulsel. Op grond van artikel 32 Wlb stelt het huidige Blb in de artikelen 5 t/m 7 voorwaarden voor de wijze van begraven, de inrichting van het graf, het ruimen van graven, het verwijderen van grafmonumenten, en de ter aardebestelling van overblijfselen der lijken. In de nieuwe wet is in artikel 52 opgenomen dat er nadere regels gesteld worden.

De LOB hecht er waarde aan te benadrukken dat de eisen zoals die in Artikel 5, lid 1, 2 en 3 van het huidige Blb zijn opgenomen, voor begraafplaatsen goed werkbaar zijn.

Lid 4 luidt: De graven bevinden zich ten minste dertig centimeter boven het niveau van de gemiddeld hoogste grondwaterstand.

Artikel 5 Blb luidt: het derde en vierde lid zijn niet van toepassing op bestaande graven.

De LOB is van mening dat genoemde lid 4 en 5 Blb niet aangepast hoeven te worden. De huidige minimale afstand tot het gemiddeld hoogste grondwatervniveau geeft een garantie dat er in bestaande graven niet begraven wordt bij een gemiddeld te hoog grondwatervniveau. Een te hoog grondwatervniveau geeft een belemmering voor een goede vertering van een lichaam. Eventuele schadelijks stoffen zouden ongecontroleerd kunnen uitspoelen naar dieper grondwater. Het doel van begraven is zorg te dragen voor de vertering van een lichaam op een dusdanige wijze dat na de wettelijke grafrusttermijn van tien jaar er slechts nog botten resten. Het advies uit 2020 van de Gezondheidsraad ten aanzien de toelaatbaarheid van nieuwe vormen van lijkbezorging onderschrijft dit. De LOB is van mening dat eisen voor nieuwe vormen van lijkbezorging, ook van toepassing moet zijn op de reeds bestaande vormen van lijkbezorging. Bij een lichaam dat gedurende langere periode in water ligt, bestaat een reële kans op adipocirevorming. Dat wil zeggen dat een lichaam ‘verzeept’ tot een wasachtige substantie die nauwelijks of niet meer verteert. De LOB verwijst naar haar eerdere zienswijze ten aanzien van mogelijke versoepeling van de eis om minimaal 30 centimeter boven het hoogste grondwatervniveau te begraven.

In het huidige Blb is geen regelgeving opgenomen ten aanzien van verzamelgraven. In opinie van de LOB is het wenselijk dat er voor verzamelgraven, net als voor reguliere graven, regels vastgesteld worden.

De LOB stelt voor om de volgende eisen ten aanzien van verzamelgraven op te nemen in de algemene maatregel van bestuur:

- De nauwkeurige positie van verzamelgraven wordt in de administratie van de begraafplaats vastgelegd.
- Boven de als hoogst geplaatst stoffelijke resten bevindt zich een laag grond van tenminste 65 centimeter.
- De diepst geplaatste stoffelijke resten bevinden zich tenminste 30 centimeter boven de gemiddeld hoogste grondwaterstand.
- Stoffelijke resten mogen onverpakt of in een biologisch afbreekbaar omhulsel in het verzamelgraf geplaatst worden.

Bovenstaande regelgeving betekent níet dat de stoffelijke resten van elke persoon individueel verpakt móeten worden voordat zij in een verzamelgraf geplaatst worden. Het is wel toégestaan om stoffelijke resten per overledene in een kartonnen doosje of jute zak in het verzamelgraf te plaatsen. Dit blijft echter een keuze van de houder van de begraafplaats. Zie hiervoor ook de opmerking bij artikel 49, tweede lid dat aangeeft dat het college van B&W maatregelen kan voorschrijven bij een gelijktijdige ruiming van tien graven of meer. Ook wanneer de stoffelijke resten individueel verpakt in het verzamelgraf geplaatst worden, blijft er sprake van een ruiming op grond van artikel 49 Wblo en niet van een herbegraving. Een andere vorm van een verzamelgraf is het gebruik van een verzamelkelder. Ten aanzien van verzamelkelders is in de LOB Handleiding Opgraven en Ruimen aansluiting gezocht bij de voorwaarden die in het Blb opgenomen zijn voor reguliere grafkelders.

De LOB stelt voor om de volgende eisen ten aanzien van verzamelkelders op te nemen in de algemene maatregel van bestuur:

- De nauwkeurige positie van verzamelkelders wordt op in de administratie van de begraafplaats vastgelegd.
- Drooglegging van de verzamelkelder dient gewaarborgd te zijn.
- De verzamelkelder dient op deugdelijke wijze afgesloten te worden.
- Stoffelijke resten mogen onverpakt of in een biologisch afbreekbaar omhulsel in een verzamelkelder worden geplaatst.

Overigens verwijzen we in deze ook naar het advies van de Gezondheidsraad.

Artikel 56 Bijzondere begraafplaatsen en godsdienstige of levensbeschouwelijke instellingen

Lid 4 Lid 4 verwijst ongetwijfeld naar het deel van de gemeentelijke begraafplaats dat ter beschikking gesteld is aan de godsdienstige of levensbeschouwelijke instelling. Dat blijkt echter onvoldoende duidelijk, volgens de LOB. Een duidelijkere duiding lijkt ons heel zinvol. Ons verzoek aan het ministerie is om een duidelijker tekst op te stellen c.q. op te nemen.

Artikel 58   Gevolgen van sluiting of geslotenverklaring

Lid 2   Van toepassing op sluiting is onder andere artikel 50 van deze wet. Artikel 50 geeft een grafrusttermijn van minimaal 50 jaar aan een onbekende overledene. Dat heeft grote gevolgen wanneer een begraafplaats gesloten verklaard wordt en er ligt nog een onbekende overledene begraven. De termijn van 20 jaar zoals genoemd in artikel 58, lid 2 kan vele jaren langer worden wanneer een onbekende op deze begraafplaats begraven ligt. Dit is een onbedoeld neveneffect van de verlenging van de grafrusttermijn van een onbekende overledene. De LOB vindt dit beslist niet wenselijk.

Lid 3   In dit artikel wordt gesproken over verlenging van *deze termijn* door het college van gedeputeerde staten. Vervolgens wordt verwezen naar artikel 49, vierde lid. Dat geeft aan dat het college van B&W de grafrusttermijn van 10 jaar kan verlengen. Vraag: Welk college wordt hier bedoeld?

Artikel 59   Opheffing van begraafplaatsen

De toelichting op artikel 59 is volgens de LOB onvolledig. Deze sluit nl. af met de opmerking: ... *of de lichamen van overledenen elders zijn herbegraven*. De toelichting gaat in deze zin voorbij aan de mogelijkheid dat de lichamen kunnen worden gecremeerd of alkalisch gehydrolyseerd.

Tevens vragen we ons af wat - in dit kader - de status is van de verzamelgraven? Artikel 49, lid 3 geeft aan dat *'De overblijfselen van geruimde lichamen op een begraafplaats ter aarde worden besteld'*. Wanneer de begraafplaats wordt opgeheven, moeten deze 'overblijfselen' ook een bestemming krijgen. De LOB is van mening dat dit nu onvoldoende of niet uit de wet blijkt.

Artikel 62   Nadere regels crematoria

Het huidige Blb geeft in artikel 9 aan: *De crematie geschiedt op zodanige wijze, dat vermenging of verwisseling van as met die van andere lijken niet mogelijk is*. Duidelijk voor iedereen. De voorgestelde wet geeft nu in artikel 4 aan: In lid 1 dat lichamen een individuele bestemming krijgen. Lid 2 geeft aan dat een gezamenlijke bestemming ook mogelijk is. Daarnaast mag op grond van artikel 66, lid 1c er ook een asbus in een kist of omhulsel bijgeplaatst worden voordat de (nieuwe) overledene een bestemming krijgt.

Vraag: is het dan zinvol om in een algemene maatregel van bestuur nog op te nemen dat vermenging of verwisseling van as niet mogelijk is?

Artikel 64   Bestemming as

In de Toelichting op lid 1 staat volgens ons foutief een verwijzing naar paragraaf 3.1.3 van het algemene deel van de toelichting. We denken dat dit paragraaf 3.1.4 moet zijn.

Lid 1   De bewaartermijn van een asbus door het crematorium van een maand is gewijzigd in ten hoogste twee weken. Crematoria mogen asbussen dus ook direct ter beschikking stellen aan degene die opdracht geeft voor de crematie. Andere nabestaanden worden hierdoor volledig buiten spel gezet en hebben geen mogelijkheid tot bezinning en andere inbreng. Een vaste bewaartermijn van twee weken door het crematorium of hydrolysatorium geeft nabestaanden de mogelijkheid in overleg te treden over de asbestemming of om juridische stappen te ondernemen wanneer er onenigheid over de bestemming is. Overigens is het zo dat bestemming van de as, op zo korte termijn, bijzetting of verstrooiing op een begraafplaats kan zijn. In dat licht bezien is de houder van de begraafplaats, naast overige onderdelen van de uitvaartketen, partij in deze kwestie.

Lid 3   De houder van het crematorium mag as van verschillende overledenen vermengen. Wat kan / moet de houder van een plaats van bijzetting dan nog registreren? De as van welke overledene wordt bijgezet? Een zorgvuldige registratie van bijgezette asbussen wordt hierdoor onmogelijk, lijkt ons. Hoe ziet de wetgever dit?

Lid 4   Vermeld wordt: *"De houder van het crematorium kan ter uitvoering van het eerste lid, onder a of b, of het tweede lid, ..."* We zien dat het eerste lid van artikel 64 echter geen a of b kent. Het tweede lid wel. Vraag: Klopt de tekst van lid 4 dan wel? Moet er niet verwezen worden naar lid 2?

Lid 5   De houder van een crematorium dient de as minimaal tien en een half jaar te bewaren wanneer de opdrachtgever van de crematie geen bestemming voor de as aangegeven heeft. Volgens de LOB is de termijn van tien jaar veel te lang. De reden hiervoor is dat de verantwoording voor de bewaring van de as op deze wijze bij de houder van het crematorium gelegd wordt, terwijl dit een verantwoording van de

opdrachtgever van de crematie is. Dat geldt overigens ook voor dezelfde termijn in artikel 68, lid 1. Met name het advies van de LVC t.a.v. dit lid van artikel 64 lijkt de LOB van belang. Voor de leden van De LOB kan de bewaartermijn van 10 jaar overigens ook een probleem vormen. Wanneer een asbus voor een eerste periode van 5 jaar in een (urnen-)graf geplaatst wordt en na die periode wordt het recht op het urnengraf niet verlengd. Indien de opdrachtgever dan geen toestemming geeft om de as te verstrooien, blijft de begraafplaats nog 5 jaar met de asbus zitten voordat deze geruimd mag worden.

Artikel 66 Bijzetting van de asbus

Lid 1 De Toelichting geeft aan dat betreffend lid overeenkomt met artikel 62 Wlb. Hierbij wordt voorbij gegaan aan de nieuwe plaats van bijzetting genoemd in lid 1d. *'in een kist of omhulsel'*. Dit is nieuw en vinden wij ongewenst. Een asbus in een kist bij een nieuwe overledene geeft vermenging van as tijdens de uitvoer van de crematie. Bij begraven heeft de houder van de begraafplaats geen weet van die asbus en kan deze dus ook niet in het vereiste register op grond van artikel 41 opnemen. Bijzetting van de asbus in de kist is dan ook niet gewenst.

Artikel 67 Ter beschikking stellen en verwijderen na bijzetting

Lid 1 Dit lid geeft precies weer waarom bijzetting van een asbus in een kist of omhulsel niet toegestaan zou mogen zijn. De toelichting van artikel 66, lid 5 geeft aan dat het niet is toegestaan een kist of ander omhulsel op te graven om later een asbus in bij te plaatsen.

Artikel 67, lid 1 geeft echter aan dat een bijgezette asbus op verzoek van de nabestaande ter beschikking gesteld kan worden aan de nabestaande. Indien de asbus echter in een kist of omhulsel mee begraven is, is dit niet mogelijk zonder... de kist of het omhulsel te openen hetgeen volgens de toelichting op artikel 66, 1d niet toegestaan is.

Overigens wordt in de toelichting in de laatste zin ineens (foutief) gesproken over een urn in plaats van een asbus. We dringen aan op congruent gebruik van termen.

Artikel 74 Vaste stof

Lid 2 Gesteld wordt dat het bepaalde in artikel 64 ook van toepassing is op de vaste stof na alkalische hydrolyse. 64, 3 geeft aan dat de houder van een crematorium de as van meerdere overledenen mag vermengen. Vraag: Impliceert dit dat as en vast stof onderling ook vermengd mogen worden? Zo ja, door de houder van welke installatie? En dient die mogelijkheid dan ook niet genoemd te worden in de wet of wordt dit aan de praktijk overgelaten?

Lid 4 In dit lid wordt verwezen naar artikel 69. Lid 4 van artikel 69 spreekt echter over een terrein om permanent **as** te verstrooien. Er wordt niet gesproken over het verstrooien van vaste stof. Vraag: Moet dit niet toegevoegd worden in artikel 69, lid 4? In de toelichting wordt vermeld dat waar as staat ook vaste stof kan worden gelezen, evenals voor waar asbus staat stofbus gelezen moet worden. Echter, wij vinden dat vermelding in de wet duidelijker is.

Lid 5 Op dit lid is dezelfde opmerking als voor artikel 67, 1 van toepassing.

Artikel 102 Overgang verklaring van verwaarlozing

Vraag: Wat is er de reden van dat in dit artikel afgeweken wordt van de termijn zoals genoemd in artikel 46, derde lid?